

KARIKA TÍMEA

Célzott magániratgyűjtés eredményei egy református faluban, különös tekintettel a családi iratokra

A gyűjtésről

Balatonfőkajár a Közép-Dunántúlon, Veszprém megyében található, a Balaton északkeleti csücskénél, a vízparttól 3 kilométerre. Fényes Elek leírása szerint 1851-ben közel kétezer lakosából 1600 volt református a 200 katolikus és 150 zsidó mellett.¹ Az 1941-es népszámláskor az arányok már változtak, az akkori 2144 fős településen 1191 református hívőt számláltak 392 katolikus és 60 egyéb vallású mellett.² Napjainkra gyökeresen megváltozott a település lakóinak vallási megoszlása. A 2011. évi népszámláskor az 1352 főny adatszolgáltató közül 789 fő vallotta magát valamely vallásfelekezethez tartozónak, s közülük mindössze 285 reformátusnak.³ A második világháború idején a község területét is érintette a németek által kiépített Margit-vonal egy stratégiaileg jelentős szakasza, s emiatt a településen heves harcok folytak 1944 decembere és 1945 márciusa között. A pusztítás rendkívüli volt, a falu 452 házából mindössze 8 maradt sértetlen. Találatot kapott többek között a községháza és a református templom is, amelynek tornya ledőlt.⁴ A községháza pusztulásával odalett az irattár, így Balatonfőkajár 1945 előtti iratai – az anyakönyvek kivételével, amelyeket a jegyző az ostrom előtt elásott – odavesztek. Pusztító harcok dúltak a járási székhelyen, Enyingen is, ami azt eredményezte, hogy a járási főszolgabírói és járásbírói iratok szintén a hadi események áldozatává váltak. Ha hozzátesszük, hogy Veszprém vármegye alispánjának 1945 előtti regisztratórája is rendkívül hiányosan maradt fenn, elmondható, hogy Balatonfőkajár község 1945 előtti történetének kutatási lehetőségei igen behatároltak.

Az elveszett információk részleges pótlására fogalmazódott meg az ötlet, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára (MNL VeML) célzott magániratgyűjtést folytasson Balatonfőkajáron, illetve balatonfőkajári vonatkozású

1. kép – A balatonfőkajári református templom a háború után

iratokra irányulóan. A munka 2016 tavaszán indult s váratlan eredményeket hozott. A személyes kapcsolatfelvételek kezdeményezésekor az volt a vezérelv, hogy először a háború előtti helyi értelmiségi réteg leszármazottait, az akkori körorvos, református lelkész, jegyző, tanítók családjait keressük fel, feltételezve, hogy irataik megőrzésére nagyobb gondot fordítottak az átlagnál, illetve, hogy helytörténeti szempontból értékes dokumentumokat, köziratokat is őrizhetnek. A felkeresett személyek nagyon jól fogadták a kezdeményezést, szívesen adták át digitalizálásra az általuk őrzött fotókat és iratokat a levéltárnak. A találkozások során interjúk is készültek, amelyek családtörténeti, településtörténeti adatokat rögzítettek. Ugyanekkor került sor a Facebook adta lehetőségeket kihasználva egy gyűjtőportál létrehozására „Balatonfőkajár anno” elnevezéssel, amelyen a település múltjával, illetve az ott élő és valaha élt családokkal kapcsolatos fényképek és írásos dokumentumok közreadására kértük az oldal látogatóit.⁵ A kezdeményezésre meglepően bőségesen érkeztek dokumentumok a közösségi oldalra, amelyek közül a történeti értékűnek ítélt iratokat digitalizáltuk a levéltárban.

¹ *Fényes Elek*: Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851. 163.

² Az 1941. évi népszámlálás. 2. köt. (Szerk. Dányi Dezső.) Bp., 1976. (Történeti statisztikai kötetek) 288–289.

³ 2011. évi népszámlálás. 3. Területi adatok. 3.19. Veszprém megye (Összeáll. Baunok László et al.) Veszprém, 2013. 185.

⁴ *Népszava*, 75 (1947) július 6. sz., 6. Balatonfőkajár, az ország legjobban elpusztított községe.

⁵ A közösségi oldalak általánossá vált használata miatt kézenfekvőnek tűnt, hogy a kezdeményezés híre így juthat el leginkább a potenciális iratátadókhöz.

Számos fotó mellett többek között urbárium, a 19. század közepén írásba foglalt házassági szerződések, móringlevél, telekkönyvi és anyakönyvi iratok, helyi egyesületekre és testületekre vonatkozó okiratok, valamint a községet ért háborús károkról fotókat és statisztikákat tartalmazó album, de családtörténeti leírások is kerültek intézményünkbe. A „Balatonfőkajár anno” oldalra Veszprém megyén kívül élő, például dunaujvárosi, hajdúdorogi és budapesti személyektől is érkeztek értékes fotó- és iratmásolatok, akikkel a személyes kapcsolatfelvétel egyébként nem jöhetett volna létre. A felszínre került családi iratok közül kiemelkedik dr. Barabás Lajos volt körorvos személyi és családi irathagyatéka, Bakó Kálmán volt esperes-lelkész családi irathagyatéka, valamint a Gáspár család iratai, mivel ezek az iratanyagok családi fotókon kívül több jelentős, történeti értékű dokumentumot is tartalmaznak.

Az iratórzők és felmenők

A református vallású Gáspár család tagjai helybeli virilisek voltak, akik közül Gáspár Vince a Független Kisgazdapárt elnöke (1930-tól), a párt országos nagyválasztmányának tagja, 1945–1947 között nemzetgyűlési képviselő volt.⁶ A család Budapesten élő leszármazottja, Gáspár Tibor tett közzé a „Balatonfőkajár anno” oldalon több 19–20. századi fényképfelvételt, családi- és köziratot. Az utóbbiak közé tartoznak például a balatonfőkajári lakosok által 1849-ben a vármegyei alispánnak címzett, aszálykár, legeltetési jog és egyebek tárgyában írt kérelem, a „Balatonfő-kajári Önszegélyező Szövetkezet” 1898. évi zárszámadása és vagyonomérlege, vagy a balatonfőkajári gazdák és a Balatonaligai Fürdő Rt. közötti, az aligai strandra és legelőrésze vonatkozó vitás ügy leírása, amely ismerteti az érintett területek birtoklástörténetét az 1840-es évekbeli úrbéri egyezségtől egészen 1943-ig.

Bakó Kálmán⁷ esperes-lelkész több mint 40 évig szolgált a balatonfőkajári református gyülekezetet, amely szolgálatában nagybátyja, Bakó Lajos esperes-lelkész előzte meg 1919–1945 között. A Bakó család – mondhatni – kiterjedt lelkészdinasztia volt a Mezőföldi Református Egyházmegyében, s a Bakó Kálmán tiszteletes fia által átadott dokumentumok között több, lelkészként szolgált családtag fotója és irata is bekerült a levéltárba. Az átadott anyag egyik érdekes darabja Bakó József balatonkenesei lelkész fényképes névjegykártyája. Bakó József 1901–1910 között az enyingi választókerület képviselője volt függetlenségi és 48-as programmal, majd 1910-től Nagykőröst

⁶ <http://www.nevpont.hu/view/8834> (Szerk. Kozák Péter): Gáspár Vince.

⁷ Bakó Kálmán (Balatonfőkajár, 1920. október 9. – Budapest, 1995.) esperes-lelkész. Édesapja Bakó Béla szabadhidvégi református lelkész, édesanyja Somogyi Ilona. A gimnáziumot és a teológiát Pápán végezte. 1942-től pápai segédlelkészként szolgált, majd 1943. július 1-től Balatonfőkajáron, Bakó Lajos mezőföldi esperes mellett lett segédlelkész. 1946-ban Mezőszilasra helyezték át. 1947-ben tért vissza ismét Balatonfőkajárra, ahol nyugalomba vonulásáig, 1987-ig szolgált gyülekezetét. Különböző egyházi tisztségeket töltött be, többek között egyházmegyei tanácsbíró és jegyző is volt. 1974-ben választották meg a Veszprémi Egyházmegye esperesévé.

2. kép – Bakó Lajos balatonfőkajári lelkész és lánya, Judit

képviselte Kossuth-párti programmal,⁸ Nagykőrösön lett lelkész, a kecskeméti egyházmegye tanácsbírája, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatósági bizottsági tagja, a Községi Takarékpénztár igazgatósági tagja stb.⁹

Mindenképpen külön említést érdemel Bakó Lajos¹⁰ és lánya, Bakó Judit. Az egyházmegye és gyülekeazete által is

⁸ 1910–1918. évi országgyűlés. (Szerk. Végváry Ferenc– Zimmer Ferenc.) Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Bp., 1910. 223.

⁹ Gyászjelentések, Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Gyaszjelentések_DebreceniRefKollNagykonyvtara_BA_BAJA/?pg=136&layout=s

¹⁰ Bakó Lajos (Fehérvárcsurgó, 1887. július 6. – Lepsény, 1944. december 16.) esperes-lelkész. Édesapja Bakó Imre fehérvárcsurgói, majd városhidvégi lelkész, édesanyja Báthory Róza. A gimnáziumot és a teológiát is Pápán végezte, 1911-től helyettes lelkészként szolgált Fehérvárcsurgón, Mezőkomáromban, Simontornyan, Dégen, majd édesapja mellett segédlelkészkedett Városhidvégen, később hitoktató segédlelkész Székesfehérváron. 1912-ben Bodajkon lelképáztorrá választották, itt 1919. június végéig dolgozott. Közben, 1917–1918-ban katonai lelkészi szolgálatot teljesített főlelkészi rangban a marosvásárhelyi Magyar királyi 22. honvéd pótzászlóaljnál Erdélyben és Romániában. 1919. július 1-től Balatonfőkajár lelképáztora, s egészen halá-

nagyra becsült, több egyházi tisztséget betöltő Bakó Lajos esperes-lelkész kezdeményezésére az Országos Református Szeretetszövetség 1942-ben 20 fős fiú árvaházat állított fel Balatonfőkajáron, amelyet a lelkész feleségével és óvónői képesítést szerzett lányával, Judittal vezetett.¹¹ Sajnálatos módon Bakó Lajos és Bakó Judit is elhunyt a második világháború alatt a községben zajlott hadi cselekmények következtében, az apa szervezete nem bírta a front előli kitelepítés megpróbáltatásait, lánya halálát pedig légítámadás okozta.¹² Találatot kapott s elpusztult az árvaház épülete is, maga alá temetve kilenc kis lakóját.¹³ A háború után, 1947-ben építették újjá az árvaotthont, amely ezután Bakó Judit Árvaház néven, Bakó Kálmán lelkész felügyelete alatt működött tovább, feltehetően 1960-ig. Az átadott dokumentumok között Bakó Lajosról és családjáról, az árvaházról, az árva fiúkról és az őket nevelő diakonisszákrol készült képek ugyanúgy megtalálhatók, mint a balatonfőkajári református templomról készült számos felvétel, amelyek közül több a háborús károkat szenvedett, csonka tornyú épületet ábrázolja.

Dr. Barabás Lajos irathagyatéka ügyében 2016 márciusában kerestük fel fiát, a Veszprémben élő dr. Barabás Györgyöt, részben a körorvos működési és személyi iratai okán, részben pedig – a Veszprémi Kaleidoszkóp¹⁴ mintájára – Balatonfőkajár történetére vonatkozó fotók és egyéb dokumentumok gyűjtése céljából. A másolásra átadott hagyaték minden várakozást felülmúlóan rendszerezett és sokszínű. Legfőbb értéke, hogy teljességében mutatja be egy vidéki körorvos, majd körzeti orvos életpályáját családi körülményeivel együtt – születésétől kezdve egészen nyugdíjazásáig –, illetve haláláig. Követhetjük tanulmányait, szakmai előmenetelét valamint családi, baráti, hivatali kapcsolatait. A rendelkezésünkre bocsátott képanyag pedig még ezen is túlmutat. A főként fotóalbumokban található képeken felfedezhetjük a szűkebb és tágabb családot, barátokat, az egyetemi évek, a mindennapi élet lenyomatait, ugyanakkor olyan közérdeklődésre számot tartó fényképek is megtalálhatóak a gyűjteményben, mint az Országos Református Tanító Egyesület

lái itt szolgált. Felkészültségére hamar felfigyelt az egyházmegye és az egyházközség is: volt körlelkész, egyházmegyei jegyző, egyházmegyei tanácsbíró, a Lelkészi Egyesület elnöke, egyházmegyei főjegyző is, majd 1936-tól a Mezőföldi Egyházmegye esperesévé választották. 1924-ben vette feleségül Bakóczi Irmát a hajdúböszörményi lelképásztort, Bakóczi Endre lányát. 1925-ben született meg egyetlen gyermekük, Judit.

¹¹ „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházközség lelkészi önéletrajzai, 1943. (Szerk. Kránitz Zsolt.) Pápa, 2013. (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 13. Jubileumi kötetek 2.) 368–369.

¹² *Dunántúli Protestáns Lap*, 56 (1945) március 11. 10–11. sz. 3.

¹³ *Népszava*, 75 (1947). július 6. sz. 6. Balatonfőkajár, az ország legjobban elpusztított községe.

¹⁴ A Veszprémi Kaleidoszkóp a Veszprémi Hét Domb Egyesület és a Veszprém Megyei Levéltár 2011-ben meghirdetett kezdeményezése, amelyben olyan 1970 előtt készült családi fényképek gyűjtése indult meg, amelyek jellegzetes veszprémi házak, közterületek előtt készültek, vagy a kor és Veszprém szempontjából nevezetes eseményt örökítettek meg. A gyűjtemény folyamatosan bővül, s az abban szereplő fotók Veszprém Megyei Jogú Város támogatásával adatbázis formájában mindenki számára elérhetővé váltak.

(ORTE) balatonalmádi nyaralójában készült életképek.¹⁵ Az irathagyatékából dr. Barabás Lajosra, továbbá a Barabás és vele rokonságban álló Makay családra vonatkozóan az alábbiak bonthatók ki.

Dr. Barabás Lajos balatonfőkajári körorvos

Barabás Lajos Jenő 1907. augusztus 21-én született a Veszprém megyei Nagyacsádon egy nyolcgyermekes református család negyedik gyermekeként. Édesapja, Barabás Lajos a helyi református elemi népiskolában tanított, édesanyja Gyenge Ilona volt. Az elemi iskolát Nagyacsádon végezte, majd 1920–1924 között a Dunántúli Református Egyházközség Pápai Főgimnáziumának diákja volt. Tanulmányait Pécsen, a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Orvostudományi Karán folytatta, ahol 1930-ban orvosdoktori oklevelet szerzett. Az egyetem Közegészségtani Intézetében 1928 áprilistól díjtalan, majd 1930 januárjától díjazott gyakornok lett. 1931. április 15-től Baja város közpórházának Ideg- és Elmeorvosi Osztályán működött segédorvosként, ahonnan ugyanezen év augusztus 24-től Veszprém megyei város nyilvános jellegű kórházához került orvososi minőségben. Iratai szerint gyakorló orvosként 1933. május 15-től kezdődően működött Berhidán, amely székhellyel 1934. december 1-től a Magyar Királyi Államvasutak Igazgatósága kezelőorvosnak (pályatorvosnak) szerződtette a Hajmáskérteről Lepsényig terjedő 29 kilométernyi vonalszakaszra. 1937-ben pályatorvosi székhelyét Berhidáról Balatonfőkajárra tették át, mivel a belügyminiszter 1936. október 3-án kinevezte Balatonfőkajárra körorvossá, a dr. Haidekker Nándor lemondása folytán megüresedett körzetbe. Ugyanezen hónapban körorvosi tanfolyamot kezdett Budapesten, majd ennek elvégzése után 1936 decemberében felvette szolgálatát, s egészen nyugdíjba vonulásáig, 1984. június 30-ig volt a község nagy tiszteletnek örvendő körorvosa, majd körzeti orvosa. Veszprémben, 1934-ben feleségül vette a szintén református, Várpalotán 1910. február 20-án született Makay Zsuzsanna Violát. Két gyermekük született, Zoltán Lajos (1935) és György (1938). A család kezdetben Berhidán, majd 1936-tól a balatonfőkajári orvosi rendelőhöz tartozó szolgálati lakásban élt.

Érdekes adalék, hogy a balatonfőkajári körorvosi helyre kiírt pályázat elnyerésében dr. Barabás Lajost a helyi római katolikus elemi iskola igazgató-tanítója, Bartalis Béla is segítette. A pályázat kiírása után megjelent Bartalis Bélánál Barabás Lajos nagyacsádi református igazgató-tanító, s arra kérte

¹⁵ A dr. Barabás Lajosra, a Barabás és a Makay családokra vonatkozó információk elsődleges forrása a dr. Barabás György által őrzött irathagyaték. Az iratok jelentős részének digitalizálása már megtörtént, de levéltári jelzettel nem kaptak, mivel dr. Barabás György időközben úgy döntött, hogy édesapja iratait a közeljövőben eredetiben adja át a Veszprém Megyei Levéltárnak. Jelenleg – megkeresésünkön felbuzdulva – család kutatást folytat, amelynek során levéltári és online kutatáson kívül rokonságát is felkeresi adatgyűjtés céljából. A felszínre került információk alapján családtörténeti leírások készítésébe fogott, amelyeket szintén átad majd levéltárunknak. Nagyapja, Barabás Lajos nagyacsádi igazgató-tanító élettörténetének leírása már elkészült, amelynek adatait már jelen tanulmány is felhasználja.

3. kép – dr. Barabás Lajos és Makay Zsuzsanna
az 1930-as évek elején

– mint kolléga a kollégát –, hogy támogassa fiát az állás elnyerésében. A kérésnek eleget téve Bartalis Béla végigjárta a helyi katolikus gazdákat, s a Barabás doktorra való szavazásra buzdította őket.¹⁶ Bartalis tanító nem bánta meg közbenjárását, ő is, s a falubeliek is megkedvelték az új orvost. Egy gond adódott csak az orvosváltásból: a fiatal doktor (akkor még) nem tudott tarokkozni, s így megbomlott az addigi kártyakör, amelynek tagjai Bartalison kívül Bakó Lajos református esperes-lelkész, az unitárius vallású állatorvos dr. Agyagási Domokos, valamint a részben zsidó származású dr. Haidekker Nándor körorvos voltak.¹⁷ Később dr. Barabás Lajos ezt a „hiányosságát” pótolta, s azután Bakó Lajossal, dr. Agyagásival és Bartalis Bélával, majd annak elköltözése után Deák Gyula katolikus tanítóval tarokkozott együtt rendszeresen. (Bakó Lajos halála után helyét Bakó Kálmán lelkész vette át a társaságban.) A körorvos és az állatorvos szoros baráti kapcsolatba kerültek egymással, s a kártyán kívül a vadászat is közös szenvedélyükké vált. A két feleség között is barátság szövődött, s a gyermektelen Agyagási házaspár szinte sajátjaként szerette a Barabás fiúkat. Barabás dokornak kevés szabadidejében még egy kedvelt időtöltése akadt, ez pedig az úszás volt. 1940 májusában vásárolt Aligán egy tóparti villát, amelyet aztán 1948-ban államosítottak pártüdüllő céljára, de valamivel később kárpótlásul Balatonvilágoson kapott egy vízparti nyaralót, amelynek földszintjén rendelőhelyiséget is berendezett. A második világháború alatt többször behívták katonai szolgálatra; az 1. magyar hadsereg kötelékében katonarvosként megjárta az ukrán frontot is. A háború alatt Magyar Bronz Vitézségi Éremmel tüntették ki.¹⁸ Hadi szolgálata idején családja a harcok elől felesége Pápán élő rokonaihoz, dr. Fejes Sándor református lelkészhez és nejéhez, Makay Vilmához menekült, ahonnan csak több hónappal a háború vége után tértek vissza Balatonfőkajárra. Barabás Lajos 1945 áprilisában érkezett haza a faluba, s mivel az orvosi rendelő és lakás a harcok alatt megsemmisült, beköltözött a szintén találatot kapott

jegyzői lakásba, ahová később családja is követte. Hazaérkezése után hivatalból részt vett többek között a temetőn kívül eltemetettek exhumálásában, amellyel kapcsolatban hagyatékában fennmaradt a temetőn kívül eltemetett holttestek helyéről készült feljegyzés is.

Orvosi körzete 1936-ban kelt kinevezési okmánya szerint Balatonfőkajár, Csajág, Küngös és ezek pusztái, köztük az akkor még Balatonfőkajárhoz tartozó, a mostani Balatonvilágos községet alkotó településrészek: Balatonvilágos, Balatonaliga, Petőfi-major és Mathiásztelep is. Körzetét saját tulajdonú személyautóval, annak hiányában (a háború alatt a honvédség lefoglalta gépjárművét) lovas kocsival, télen, nagy hóban lovas szánnal járta be. Többször előfordult, hogy éjjel ávosok érkeztek érte autóval, mivel szükség esetén ellátta az aligai pártüdüllőben nyaralókat, vagy éppen az oda „félretett” elvtársakat, például Szakasits Árpádot. Balatonakarattya ugyan nem tartozott körzetéhez, de személyes ismeretségek révén több Akarattyan élő vagy nyaraló páciense is akadt, s közülük volt, akivel az orvos–beteg viszonyt meghaladó, szinte baráti kapcsolatot ápolt. Ilyen kapcsolatban volt például Kodolányi János íróval és Hory András korábbi nagykövettel is, akinek egyik levelét tartalmazza az irathagyaték. Betegei bármikor bekopoghattak hozzá, éjjel, hétvégeken, ünnepekkor is kezelte a segítségére szorulókat. Jellemző példa emberségére, hogy orvosírnokként alkalmazta a községben egykor élt bonyhádi Perczel Armand tábornok¹⁹ özvegyét, a már idős Toldalagi Ilona grófnőt, s az ellenséges rendszerben biztosítani próbálta védelmét. Amikor egy 1964-es ellenőrzéskor azt a kérdést kapta, hogy miért foglalkoztatja egy horthysta tábornok özvegyét, kész válaszal állt elő: a tábornok nem volt tagja az 1944-es tisztikarnak, viszont Perczel Mór leszármazottja. (A kérdés, s a válasz is feljegyzésre került orvosi ellenőrzési könyvében.) Később a biztonság kedvéért még egy újságkivágást is elhelyezett az ellenőrzési könyvben, amely arról tudósított, hogy egy Marx Károly által Perczel Mórnak írt levelet találtak a szabadságharc tábornokának hagyatékában. 1974-ben szakorvosi minősítést s főorvosi címet kapott. Elkötelezett gyógyító tevékenysége mellett nem nagyon jutott ideje társadalmi szerepvállalásra, de hosszú ideig presbiterként szolgálta gyülekezetét, amelyért köszönetképpen 1976-ban tiszteletbeli presbiterré választották. Fia, György szerint édesapja nem volt rendszeresen templomba járó ember, de „mélységesen, mélyen református volt”. 1980. június 10-én elhunyt szeretett felesége. Négy évig dolgozott még ezután, majd nyugdíjba vonulásakor, 1984-ben György fiához költözött a településbe. Évekig visszajárt kedves betegeihez, időnként még világosi nyaralójában is fogadta őket. Lelkiismeretes, áldozatos munkáját számos kitüntetés dicséri, többek között Az egészségügy kiváló dolgozója, a Kiváló Munkáért és a Munka Érdemrend ezüst fokozata. Dr. Barabás Lajos 1996. augusztus 26-án hunyt el az ajkai kórházban.

¹⁶ Dr. Bartalis Imre: Csíksobotfalvától Balatonfőkajárig. Bartalis Béla kántortanító élete. Balatonfőkajár–Tapolca, 2014. 104–105.

¹⁷ Uo. 82.

¹⁸ MNL VeML XVII. 405. 544/1945. dr. Barabás Lajos nyilatkozata az enyingi járási igazolóbizottság felé.

¹⁹ Bonyhádi Perczel Armand (Ógyalla, 1876. szeptember 15. – Balatonfőkajár, 1956. március 21.) Perczel Mór 1848-as honvéd tábornok unokája. Nyugalmozott tábornok, 1935-ben vásárolt birtokot Balatonfőkajáron. 1945-ben költözött a településbe feleségével, gróf Toldalagi Ilonával, anyósával báró Zeyk Erzsébettel és testvérével, Perczel Margittal.

A Balatonfőkajáron eltöltött 48 évi odaadó munkájának, példaeértékű elhivatottságának megbecsülése jeléül a település 2002-ben posztumusz díszpolgárává avatta.

A Barabás család

Az idősebb Barabás Lajos Gyórszemerén született 1865. július 5-én, sokgyermekes családban. Apja Barabás György asztalos, aki részt vett az 1848-as szabadságharcban, anyja Németh Julianna egy kispéri juhász lánya, mindketten református vallásúak voltak. Az ifjú Barabás Lajos 1881-ben végezte el a Pápai Református Tanítóképzőt, de mivel 1882-től bevezették a négyéves tanítóképzést, csak segédtanítóként alkalmazták azzal a feltétellel, hogy megfelelő oklevelet szerez. 1884–1891 között Szemerén, Bőnyben, Dudaron, Homokbödögén volt segédtanító majd tanító (1890-ben letette a hiányzó képesítővizsgát). 1892-től nyugdíjazásáig Nagyacsádon szolgált tanítóként és „száraz kántorként”.

Kétszer nősült, első felesége a Takácsi községi földműves családból származó, evangélikus vallású Réthy Julianna volt, akivel 1889-ben kötött házasságot. Gyermektelen frigyüknek a feleség korai halála vetett véget 1899-ben. Még ugyanez évben nőül vette volt tanítványát, a falu egy módos református családjának lányát, az 1878. május 17-én Nagyacsádon született Gyenge Ilonát. Az esküvőt követő évtől 1917-ig tíz gyermekük született, akik közül nyolcan éltek meg a felnőtt kort.

Barabás Lajost 1907-ben körtanítónak nevezték ki, s az 1908-ban tartott körlelkészi vizsgát a kitűnő tanítók között sorolta fel. Az 1912/13. tanévben négyhetes mezőgazdasági tanfolyamot végzett el, amelyet a Pápai Magyar Királyi Altisztképző Földműves-iskola tartott néptanítók részére. Családi szempontból emlékezetes esemény ez, mivel e tanfolyamon részt vett Lajos fiának későbbi apósa, Makay Zoltán is, s a tanfolyamot végzett tanítókról készült tablón ugyanazon sor két végén láthatóak. A földművelésügyi miniszter által adományozott három szorgalmi díj közül kettőt ők nyertek

4. kép – A Barabás család az 1930-as években Nagyacsádon
Balról jobbra, ülnek: Barabás Julianna, Barabás Etelka, Barabás Lajosné, Barabás Lajos, Barabás Ilona. Állnak: Barabás György, dr. Barabás Lajos, Barabás Árpád, Barabás Endre, Barabás Béla.

el: az első, százkoronás díjat Barabás Lajos, a második, ötven koronás díjat pedig Makay Zoltán.²⁰

Az egyházmegyei tanítóegyesület aktív tagja volt, rendszeresen felszólalt ülésein, többször egyházmegyei tanítóképviselővé is választották. Az 1919 októberében alakult Pápa Város és Vidéke Tanárok és Tanítók Keresztény Egyesületének alapító tagja, beválasztották az alapszabály-tervezet elkészítésére létrejött bizottságba,²¹ majd november 7-én megválasztották az egyesület egyik alelnökének.²²

Szabadidejében versírással is foglalatoskodott, témáit általában a mindennapokból merítette (testvéri szeretet, unoka születése, feleség halála, özvegyember sorsa), de írt Antal Géza püspök haláláról, vagy az orosz fogságban szenvedő magyar katonák hazatérését segítő, adománygyűjtésre buzdító verset is. Ez utóbbi, „Segítsd haza őket!” című verséről tudjuk, hogy nyomtatásban is megjelent, a Pápa és Vidéke politikai hetilap adta közre 1920. február 27-i számában.²³ A jótékonykodás és a közjó szolgálata Barabás Lajos meghatározó tulajdonsága volt. Ismert, hogy tekintélyes összeget adományozott a nagyacsádi református templom elé épített díszes torony céljára,²⁴ a harangalap javára pedig 100 kg búzát ajánlott fel.²⁵ Dr. Antal Géza püspök 1925-ben igazgatótanítói címmel tüntette ki,²⁶ két évvel később nyugalmába vonult.²⁷ Nyugdíjazása után Pápára költözött a Kölcsény utca 14. szám alatti házba. Pápán is aktívan bekapcsolódott az egyházi életbe, presbiterként szolgált. Felesége 1947-ben elhunyt, ezután magányosan élt, egy helybeli idős asszony főzött rá. 1956. július 27-én halt meg, 91 évesen. Halála előtt egy héttel még rönkfát fűrészelt az udvarán.

Barabás Lajos és Gyenge Ilona nagy súlyt fektettek gyermekeik taníttatására. Árpád (1900) református lelkész-ként szolgált Tapolcafőn, házastársa Hidrik Eszter református tanítónő volt. Endre (1903) tanító lett, Tataújvárosban vezette oltár elé Pintér Máriát. Etelka (1905) tanítónőként dolgozott, Mészáros József földbírókoshoz ment feleségül. Lajos (1907) orvosi képesítést szerzett, felesége Makay Zsuzsanna. Julianna (1909) Ausztriába került, Johann Pahr, későbbi gattendorfi főjegyző felesége lett. Béla Zoltán (1911) jogi doktorként végzett, s Rátz Rózsa református tanítónőt vette nőül. Ilona (1914) református tanítónőként végzett és Bíró Ernő zámolyi református lelkésszel kötött házasságot. A legkisebb gyermek György (1917) jogászi végzettséget szerzett, bíróként dolgozott, felesége Kocsis Katalin titkárnő volt.

A család elsőszülöttjének, a Nagyacsádon, 1900. május 4-én született Árpádnak tragikus sors jutott osztályrészül. A pápai református gimnáziumban letett érettségi vizsgája után hadba vonult, s 1918. május 1. és november 1. között részt

vett az első világháborúban. Leszerelését követően Pápán lett hittanhallgató. 1922. szeptember 7-től 1923. szeptember 16-ig Köveskálón helyettes lelkész, 1923. szeptember 16-tól 1926. július 1-ig Tapolcafőn, 1926. július 1-től 1926. december 1-ig Csetényben segédlelkész volt. 1926. december 1-től haláláig Tapolcafőn szolgált lelkészként. 1928-ban vette feleségül a tapolcafői Hidrik Esztert. Három gyermekük született, Árpád (1929), Balázs László (1934) és Lajos (1941).²⁸ Az első világháború viszontagságait átvészelő Barabás Árpád a második világháború mártír lelkészévé vált. Dr. Papp Vilmos Negyvenegy prédikátor című művében a következők szerint írta le az 1945. március 24-én történt halálesetét. A Tapolcafőn fosztogató szovjet katonák elöl a tiszteletes a templomdomb aljánál feltörő források aknáiba rejtette el a kegyzsereket és néhány anyakönyvet. Az értékeket nem volt hajlandó kiadni, ezért lelőtték, s a parókiát is felgyújtották. Családja eközben a kertben ásott légoltalmi veremben húzta meg magát.²⁹ A családi visszaemlékezés azonban úgy szól, hogy miközben a lelkész feleségével és gyermekeivel a kertben ásott bunkerben rejtőzött, a bevonuló szovjet csapatok kifosztották és felgyújtották a templom mellett álló házukat. A lángoló épületből a lelkész és legidősebb fia, Árpád próbálták menteni a menthetőt. Miközben az ifjabb Barabás Árpád a padláson tárolt élelmiszereket igyekezett lehordani, édesapja eltűnt. Másnap hajnalban tudott keresésére indulni nagybátyjával, Hidrik Jánossal. A tiszteletes holttestét a ház kerítésén kívüli vizesárokban találták meg, három géppisztolygolyóval homlokában. Barabás Árpádot ideiglenesen a parókia kertjében temették el, majd a harcok elmúltával a pápai temetőben helyezték örök nyugalomra.

A Makay család

A Barabás és a Makay család összefonódása egyrészt nem meglepő, hiszen lelkész- és tanítócsaládok gyermekei általában ugyanazon körből választottak társat maguknak, ugyanakkor szinte sorszerűnek mondható. Először a két családfele, Barabás Lajos és Makay Zoltán ismerkedtek meg az 1913. évi mezőgazdasági tanfolyamon Pápán, majd gyermekeik, Barabás Etelka és Makay Zsuzsanna találkoztak Balatonalmádban, az ORTE üdülőjében. Barabás Etelka megkedvelte az üdülőben elfoglaltsággal bíró Zsuzsannát, s kinézte őt öccsének, Lajosnak. A közvetítés jól sikerült. A fiatalok valószínűleg 1931–1932-ben ismerkedhettek meg, amit 1934-ben házasság követett. A veszprémi esküvő után a lakodalmat a balatonalmádi ORTE üdülőben ülték meg, ahol csoportkép is készült az immár egyesült, két népes famíliáról.

Makay Zsuzsanna apai és anyai ágon is többgenerációs református lelkész- és tanítócsaládok leszármazottja, ám az ő felmenőivel kapcsolatban számottevő ada-

²⁰ A pápai magyar kir. Gazdasági altisztképző földműves-iskola értesítője az 1912–1913. tanévről. (Összeállította: Tar Gyula) Pápa, 1913. 10–11.

²¹ *Pápai Közlöny*, 29 (1919) 43. sz. 2–3.

²² *Pápa és Vidéke*, 14 (1919) 38. sz. 4.

²³ *Pápa és Vidéke*, 15 (1920) 8. sz. 2.

²⁴ *Dunántúli Protestáns Lap*, 17 (1906) 497.

²⁵ *Harangszó*, 15 (1924) 5. sz. 39.

²⁶ A Pápai Református Egyházmegye közgyűlésének jegyzőkönyve, 1925. július. Pápa, 1925. 12.

²⁷ *Pápa és Vidéke*, 24 (1927) 31. sz. 2.

²⁸ „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi önéletrajzai, 1943. (Szerk. Kránitz Zsolt.) Pápa, 2013. (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 13. Jubileumi kötetek 2.) 644.

²⁹ *Papp Vilmos*: Negyvenegy prédikátor. XX. századi magyar „gályarab”-predikátorok I. Bp., 2008. 27–29.

5. kép – A Barabás és a Makay család tagjai 1934-ben, az ORTE balatonalmádi üdülője előtt

Balról jobbra, ülnek: Barabás Julianna, Barabás Ilona, Barabás Lajosné, Makay Zsuzsanna, ifj. Barabás Árpád, dr. Barabás Lajos, Makay Zoltánné, Barabás Etelka, Gyenge József. A második sorban bal oldalról az első Makay György, Makay Zsuzsanna mögött áll Makay Vilma, jobb oldalról negyedik Barabás Árpád. A következő sorban középen Barabás Lajos, mellette jobbra Barabás Endre, Barabás György és kissé távolabb Makay Béla. Hátul, a becsukott ajtószárnytól balra Makay Zoltán, a nyitott ajtóban középen Barabás Béla.

tot dr. Barabás Lajos irathagyatéka sajnos nem tartalmaz. Édesanyja, Lakatos Vilma tanítónő a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Pányokon született 1882. március 8-án, Lakatos Sándor református tanító és Janthó Vilma szülők gyermekeként. 1902-ben szerzett elemi iskolai tanítónői és kisdudóvónői oklevelet az eperjesi állami tanítónőképzőben, s ez év szeptemberében már a várpalotai református elemi népiskola II. számú tanítói állását töltötte be.³⁰ 1902. október 16-án házasságot kötött Makay Zoltánnal.

Makay a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Alsóvadászton látta meg a napvilágot 1879. november 15-én, szülei gejei és makói Makay János Pál református tanító és Gyurkó Zsuzsanna. A Veszprém vármegye tanfelügyelőjének iratanyagában található minősítési lapja és munkaügyi iratai alapján tudjuk, hogy elemi iskolai tanítói oklevelét az aradi állami tanítóképző intézetben szerezte 16/1898. szám alatt, s innen ismerjük szolgálati helyeit is. Református kántortanítóként tevékenykedett a gönci református elemi népiskolában 1898. július 1. és 1902. szeptember 1. között, majd 1902. szeptember 1-től Várpalotán a református elemi népiskolában dolgozott. 1919-ben megromlott egészségi állapotára hivatkozva

nyugdíjazását kérte, amely a következő év elején be is következett.³¹ A családi legendárium szerint megromlott egészségi állapotának oka az volt, hogy hitelkezességet vállalt egy jó barátjáért, aki helyett végül neki kellett nagyobb összeget visszafizetni, s része még történetének, hogy többféle vállalkozásba is belefogott. 1928. szeptember 1-jén újra visszatért tanítói hivatásához (reaktíválták), a Balassa Kálmán veszprémi református igazgató-kántortanító elhalálozásával megüresedett állást töltötte be. 1938-ban Medgyasszay Vince püspök igazgatóvá nevezte ki,³² egy évvel később azonban végleg nyugdíjba vonult.

Tudjuk, hogy 1919-ben költözött családjával Veszprémbe. Az 1937-ben kiállított minősítési lapján szereplő adatok szerint gondnoka az ORTE balatonalmádi üdülőjének, s korábban volt szövetkezeti, gazdaköri, takarékpénztári elnök és ipartestületi jegyző, valamint húsgyári igazgató. Ugyanitt jegyezték fel azt is, hogy részt vett a Hangya szövetkezet szervezésében Gönc, Várpalota, Öskü, Ősi, Nemespécseley, Bakonyháza, Herend, Devecser, Peremarton községekben és Veszprém városában, továbbá hogy a veszprémi református

³⁰ MNL VeML VI.501. A várpalotai református felekezeti iskolánál létesített II. tanítónői állás törzslapja.

³¹ MNL VeML VI.501. 3594/1938.

³² A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlésének jegyzőkönyve, 1938. október. Pápa, 1938. 16.

6. kép – Nyaralók csoportképe az ORTE balatonalmádi üdülője előtt az 1930-as években

ifjúsági egyesületben előadó s még analfabéta tanfolyam vezetője is volt.³³

Feleségét 1921. szeptember 21-én választották meg tanítónővé a veszprémi református elemi iskolához,³⁴ ahol 1940-ig tanított, amikor is egészségi állapota miatt saját kérelmére nyugdíjazták.³⁵

A házaspár ezután Székesfehérvárra költözött György fiukhoz. Makay Zoltán 1949-ben bekövetkezett haláláig aktív társadalmi és egyházi életet élt. Özvegye 1951-ben Balatonfőkajárra költözött dr. Barabásékhoz, ahol 1953-ban hunyt el. Négy gyermekük közül Béla (1903) jogászként tisztviselő lett s a szintén tisztviselő Vaday Etelkát vette feleségül Budapesten. Makay György (1906) okleveles gazdaként végzett a mosonmagyaróvári gazdasági akadémián, Elekes Piroskát vette nőül Budapesten. Vilma (1909) dr. Fejes Sándor³⁶ várpalotai lel-

késsel kötött házasságot. Zsuzsanna (1910) dr. Barabás Lajos orvos felesége lett.

Az Országos Református Tanító Egyesület balatonalmádi üdülője visszatérő helyszín a Makay család életében. A kötődés onnan ered, hogy a telek egy része, amelyen az üdülőház áll, előzőleg Makay Zoltán és neje tulajdonában volt. A Makay házaspár eredetileg egy 572 négyszögöles ingatlant vásárolt, amelynek egy részét megosztás után eladták, s a fennmaradó 263 négyszögöl területű birtokra 1925-ben jegyezték be egy lakóházat. Ezt a birtokot vásárolta meg tőlük 26400 pengő vételárért 1927-ben az ORTE, amelyhez nonsokára még 100 négyszögölnyi területet vett egy szomszédtól az egyesület. Ezután került sor a tervezett üdülő megépítésére, amely a mai napig is áll a Dózsa György utca 13. szám alatt, s jelenleg a Pedagógusok Demokratikus Szakszervezetének üdülője.³⁷ Ismert, hogy 1924-ben a veszprémi bejegyzett cégek között szerepel Makay Zoltán ingatlanközvetítő,³⁸ s az is, hogy 1926-ban napi ötszöri étkezéssel és anyai gyermekfelügyelettel Balatonalmádiban napi panziót, valamint eladó villatelkeket hirdetett a Pesti Naplóban,³⁹ így valószínűsíthető,

³³ MNL VeML VI.501. 3594/1938.

³⁴ A Veszprémi Református Egyházmegye közgyűlésének jegyzőkönyve 1918–1925. Pápa, 1932. 42.

³⁵ A Veszprémi Református Egyházmegye közgyűlésének jegyzőkönyve 1940. augusztus. Balatonfüred, 1940. 17.

³⁶ Dr. Fejes Sándor (Balatonarács, 1909. december 12.) lelkész, a hittudományok doktora, volt veszprémi hitoktató, pápai kollégiumi vallásnár, egyházkerületi főjegyző, zsinati jegyző. 1987-ben hunyt el, nyughelye a balatonarácsi református temető.

³⁷ *Új Almádi újság*, 10 (1998) 2. 2.

³⁸ Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára. Bp., 1924. 1492.

³⁹ *Pesti Napló*, 77 (1926) 154. 32.

hogy mielőtt 14 helyiségből álló házat az ORTE számára megvételre felajánlotta,⁴⁰ a vállalkozó szellemű tanító ott panziót üzemeltetett. A korábban felvázoltakból kiderül, hogy az egyesület által működtetett üdülőben Makay Zoltánt gondnokként alkalmazták, s dr. Barabás Györgytől azt is tudjuk, hogy nyaranta gyermekei is ott dolgoztak, a lányok a konyhán, a fiúk pedig felszolgálóként. Makay Zsuzsanna és dr. Barabás Lajos lakodalmuk helyszínéül is e helyet választották, így az ORTE üdülője végleg beírta magát családjuk történetébe.

A Balatonfőkajárra vonatkozó magánirat gyűjtés tovább folytatódik, hiszen az eddigi munka során felszínre került információk alapján többeket ezután keresünk még fel. Feladatunkat megkönnyíti, hogy a kezdeményezés híre sokakhoz eljutott, s igen pozitív visszhangra talált. A magánszemélyek

szívesen adják át irataikat digitalizálásra, sőt, néhányan közülük már jelezték, hogy az átadott iratokat vagy azoknak egy részét eredetiben is levéltárba adnák, felismerve, hogy intézményünk megbecsüli, használja és hozzáférhetővé teszi azokat. A folyamat során máshonnan nem pótolható források kerülnek közgyűjteményi őrizetbe, amelyek hely- és család-történeti kutatások megalapozói lehetnek, de ennél szélesebb kutatási területeket is szolgálhatnak.⁴¹ Szerencsés folyamánya e munkának az is, hogy segítheti a levéltárak társadalmi elismertségét, hiszen az iratátadók és a „Balatonfőkajár anno” közösségi oldal látogatói jobban megismerik és megértik e közgyűjteménytípus működésének hasznosságát, nyitottságát, s közülük néhányan aktív „levéltárhasználóvá”, kutatóvá válhatnak, illetve váltak.

⁴⁰ *Néptanítók Lapja*, 59 (1926) 47–48. sz. 38.

⁴¹ Elég, ha csak a második világháborús iratokra, fotókra vagy a református árvaházra vonatkozó információkra és fényképekre gondolunk.